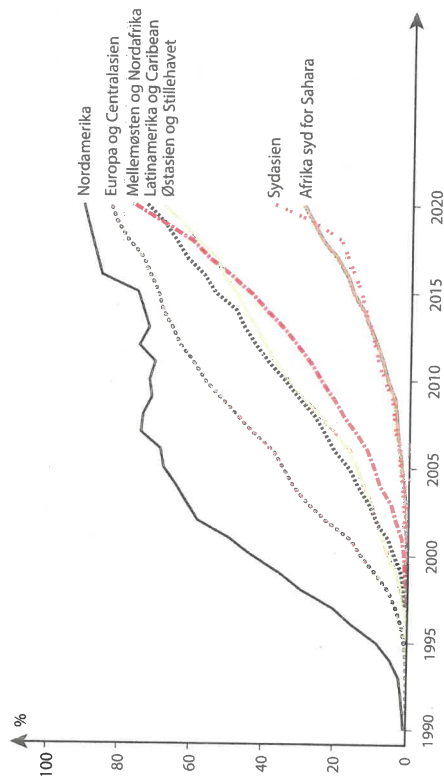

Figur 4.6 Andel af befolkningen der bruger internet 1990-2020, opdelt på regioner

Internettets anvendelse som et hovedredskab til indhentning af information og til formidling af kommunikation har på 30 år bredt sig til det meste af verden og til alle samfundslag. Denne udvikling har på afgørende måde påvirket demokratiernes måde at fungere på og udsigterne til en styrkelse eller svækkelse af dem. I figuren er antal brugere opgjort ud fra om den enkelte har anvendt internettet mindst én gang inden for den sidste måned.

der svarer til ens egne og godtager informationer uden hold i virkeligheden. Tendensen kan hænge sammen med den omtalte søgen efter orden i en stadig mere uoverskuelig verden. Men den har også noget at gøre med den måde de sociale medier er konstrueret og fungerer på.

I det første underafsnit ser vi først på hvordan internettet gennem de nye kanaler for politisk deltagelse har revolutioneret en grundpille i demokratiet: den offentlige samtale. Derefter behandles i de efterfølgende afsnit spørgsmålet om hvordan den politiske meningsdannelse finder sted under de nye vilkår.

LÆSEFOKUS OG REPETITION – KAPITEL 19

Forbered et argument enten for eller imod, at figur 4.6 (Andel af befolkningen der bruger internet 1990-2020, opdelt på regioner) giver anledning til optimisme på demokratiets vegne

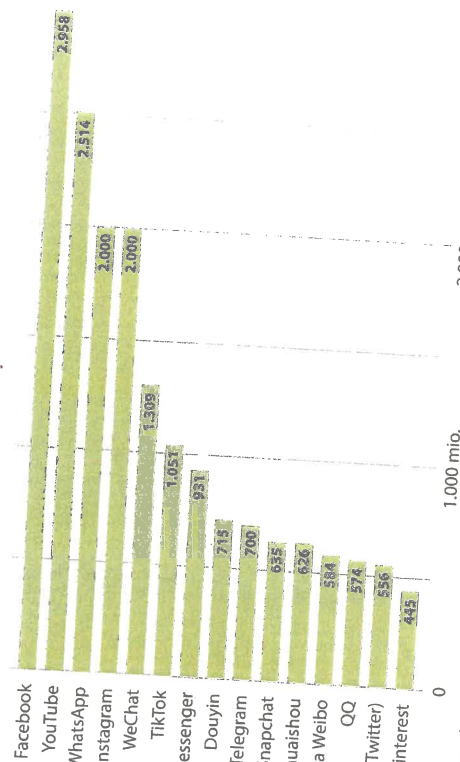
216 i Demokrati i krise?

19.1 Nye kanaler for politisk deltagelse

Det er svært at finde fortillende for den store omvæltning i vilkårene for den offentlige kommunikation der er sket i de seneste årtier. Dens betydning og de konsekvenser den kan få for fremtidens politiske udvikling, kan næppe overvurderes. Man skal muligvis helt tilbage til bogtrykkerkunstens opfindelse i det 15. århundrede for at finde et fortillende. Den tids medie-revolution gav almindelige mennesker mulighed for at læse og tilegne sig pålidelig information, og den førte bl.a. til at biblen fik udbredelse i en langt større kreds. Den katolske kirkes informationsmonopol blev brudt, og der blev sat spørgsmålstegn ved hidtidige religiøse dogmer. Vejen var herefter banet for den protestantiske reformation, der senere var med til at udløse de følgende århundreders religionskrige.

I det 20. århundrede før internettets udbredelse skete der også vigtige ændringer i mediebilledet. Som en udløber af bogtrykkerkunsten havde aviser længe haft stor udbredelse, men de blev nu suppleret med først radioen og senere TV'et. Disse elektroniske medier, især TV'et, fik en stigende betydning for den politiske meningsdannelse, men de eksisterede side om side med de trykte aviser, der helt frem til 1990'erne var den vigtigste kanal for den almindelige borgers deltagelse i den politiske debat/samtale.

Figur 4.7 Mest populære sociale medier på verdensplan

Opgjort af mest brugte sociale medier: Opgjort den 23. januar 2023 efter aktive brugere på månedsbasis (i millioner).

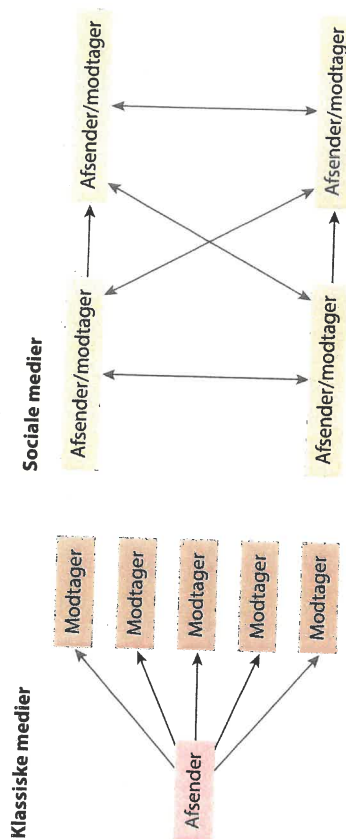
Med de sociale mediers fremkomst efter årtusindskiftet og hastige udbredelse er der sket en langt større ændring i mediebildet end tilfældet har været med ændringerne i det 20. århundrede. Facebook blev som det første sociale medie tilgængeligt for offentligheden i 2006 (nogenlunde samtidigt med den første iPhone's lancering) og bruges i dag dagligt af næsten 2 milliarder mennesker på verdensplan. I 2010'erne fulgte en lang række andre sociale medier efter (se billede). Når denne udvikling er så omvæltende for den offentlige, herunder politiske, kommunikation der foregår i det offentlige rum, hænger det sammen med en række forskellige forhold.

For det første er de nye sociale medier enormt tidsrøvende. Det har især TV'et også været, men medieforbruget er nu eksploderet. Og det er særlig udtalt i den yngre generation hvor en stor del bruger op til 6-7 timer dagligt på at være på nettet, herunder tjekke og opdatere deres profiler. Et så stort forbrug kan ikke undgå alvorligt at begrænse andre former for aktivitet, ikke mindst forbruget af andre medier. Udviklingen truer de ofte over 100 år gamle avisers overlevelse og fører til at både radio og TV ændrer karakter for at tilpasse sig den digitale virkelighed.

For det andet er der store økonomiske konsekvenser forbundet med de sociale mediers dominans, hvilket forstærker truslen mod især aviserne. Annoncendætninger er i stort omfang flyttet fra de trykte medier til de digitale, og det er med til at undergrave avisernes økonomiske grundlag, der også er udfordret af svindende abonnementsindtægter. De økonomiske konsekvenser hænger tæt sammen med det første forhold om tidsforbruget, og tilsammen betyder de to forhold at sociale medier risikerer i det lange løb mere eller mindre at monopolisere hele mediemarkedet. I 2021 var det kun 10 % i aldersgruppen 16-34 år der modtog nyheder gennem trykte medier.

Men der er også et tredje forhold, der vedrører selve kernen i hvad der karakteriserer de sociale medier, og som er årsagen til den betegnelse de har fået. Den afgørende forskel mellem de klassiske og de nye sociale medier er søgt illustreret i figur 4.8. For de klassiske mediers vedkommende er der helt overvejende tale om såkaldt envejskommunikation hvor sender og modtager er entydigt definerede, og hvor der kun undtagelsesvist sker feedback fra modtageren. I modsætning hertil er der med de sociale medier ingen klar sender og modtager. Den samme person kan optræde i begge egenskaber, og der er mulighed for interaktion mellem alle de deltagere der er aktive på et bestemt socialt medie.

Figur 4.8 Forskellen mellem klassiske og sociale medier

Det er ikke mindst konsekvenserne af denne form for kommunikation der har betydning for demokratiets tilstand. En stor del af aktiviteten på de sociale medier vedrører personlige anliggender hvor de samfundsmæssige konsekvenser højst har en indirekte karakter (jf. afsnit 18.2). Men en betydelig del af aktiviteten vedrører også politiske spørgsmål. Og her har man oprindeligt ment at de sociale medier kunne give demokratiet et tiltrængt løft.

De nye medier tilfører den offentlige kommunikation en kanal der giver en langt større del af befolkningen mulighed for at komme igennem med deres synspunkter – og endda direkte over for ansvarlige beslutningstagere. Samtidig bliver politikere i langt højere grad både sendere og modtagere af budskaber og bliver deltagere i den debat der foregår mellem almindelige borgere. Og hvis en stor del af disse borgere er utilfredse med bestemte forhold i et samfund, kan de nye kommunikationsformer, herunder også e-mails og sms'er, fungere som midler til at opnå sammenhold og udføre fælles aktioner, f.eks. underskriftindsamlinger og demonstrationer. Altsammen nærmest ideelle vilkår for at tilføre demokratiet fornyet styrke.

Men de sociale medier har også en demokratisk skyggeside, og den den belyses i næste afsnit.

LÆSEFOKUS OG REPETITION – AFSNIT 19.1

- Forbered et kort oplæg (ca. 3 minutter), du skal holde for en klassekammerat i timen eller lav en film (på telefonen eller computeren), hvor du holder et kort oplæg. I oplægget skal du ind på følgende:
 - Hvordan har udbredelsen af sociale medier forandret medieforbruget?
 - På hvilken måde adskiller sociale medier sig fra klassiske medier (brug figur 4.8: Forskellen mellem klassiske og sociale medier)
 - Det nye medieforbrug som en gevinst for demokratiet

19.2 Den politiske holdningsdannelse skifter karakter

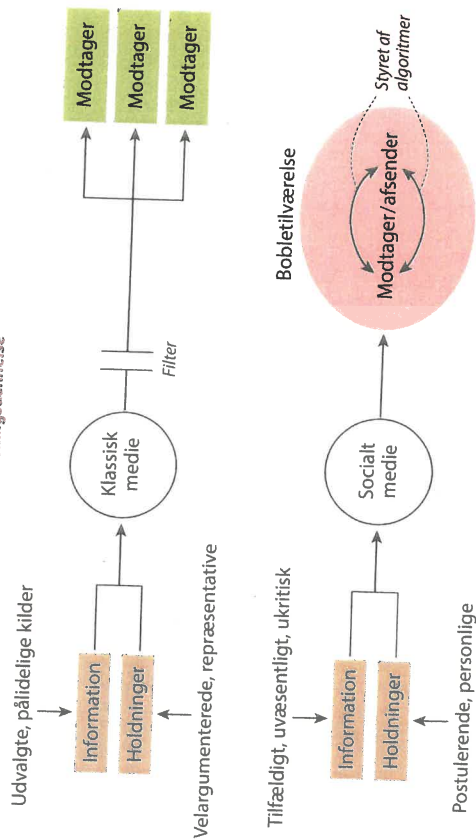
En demokratisk stat vil normalt kunne bryste sig af de fordele der følger med ytringsfriheden. Den giver mulighed for en fri og åben offentlig menings- og informationsudveksling. Herved kan beslutninger træffes på et oplyst grundlag, regeringer og myndighedspersoner kan holdes ansvarlige for deres handlinger, og befolkningens holdninger kan modnes og tilpasses de ændringer der sker i omgivelserne.

Disse sider af ytringsfriheden værnes der om i ethvert ægte demokrati, og de er ikke nødvendigvis truet fordi menings- og informationsudvekslingen nu i væsentligt omfang er flyttet over til de nye sociale medier. Udvekslingen er blevet intensiveret og flere deltager i den. Men det har vist sig at de former hvorunder udvekslingen foregår, og det indhold den har fået, i en vis udstrækning strider imod de demokratiske værdier. Holdningsdannelsen hos det brede udsnit af de sociale mediers brugere foregår i et mere lukket rum end tidligere, tenderer mod at blive mere radikaliseret og hviler ofte på ukorrekte og til dels løgnagtige påstande.

Baggrunden herfor er at de nye medier på grund af den måde de fungerer på, skaber helt nye vilkår for meningsdannelsen. Den ændring der er sket, er søgt illustreret i figur 4.9.

Som det fremgår af figuren er der flere vigtige ændringer i den måde hvorpå den enkelte indgår i den offentlige holdnings- og kommunikations-

Figur 4.9 Medierevolutionen og nye vilkår for meningsdannelse

For at understrege forskellen mellem de to slags medier er angivelserne ude til venstre sat forenklet op. Der er mange eksempler på at den information og de holdninger der kanaliseres ind i medierne ikke altid har den karakter der angives, men det afgørende er at der en udtalt tendens til at sammenhængen er som figuren viser. I cirklen nederst til højre viser pilene at budskaberne formidles både fra og til en stor anonym skare uden kendte afsendere.

proces for og efter fremkomsten af de sociale medier. Der er for det første stor forskel i det input mediet skal bearbejde under de to vilkår. Det fremgår af angivelserne til venstre i figuren. Og den forskel hænger først og fremmest sammen med at det i forbindelse med de sociale medier er langt lettere for den enkelte at bidrage med input, og at antallet af personer der bidrager derfor også er langt større. Den information og de holdninger som mediet skal bearbejde har ikke mindst af denne grund en forskellig kvalitet i de to tilfælde. Og som oftest er kvaliteten langt ringere på de sociale medier.

For det andet mangler de sociale medier det filter der kendetegner de klassiske medier. Med filteret sker der en sortering af det input der ender som meddelelser til brugerne. Det er nødvendigt alene af den årsag at der i klassiske medier, både i de printede og de elektroniske, er begrænset plads til rådighed. Men sorteringen er også med til at give mediet en bestemt profil. Og der er under alle omstændigheder tale om en proces der sikrer en vis kvalitet i det output der sendes ud. Fra starten har en sådan proces været helt fraværende i de sociale medier og er i dag kun langsomt og meget ufuldstændigt ved at blive etableret. Resultatet har været at løgne og kon-

spirationsteorier har haft lettere ved at blive spredt, og at dialoger ofte præges af misinformation og får en konfronterende karakter (se afsnit 19.3).

For det tredje viser figuren det fælles sociale rum der karakteriserer de sociale medier i modsætning til de klassiske, hvor budskaberne i højere grad er rettet mod enkeltindivider. Inden for det fælles rum udveksles, ofte i et højt tempo, myriader af meddelelser af meget forskellig art, herunder også politiske. Og deltagerne fungerer både som sendere og modtagere. Den trussel mod den ægte demokratiske samtale der allerede fremgår af de foregående to punkter, forstærkes af de vilkår der gælder i 'boble-tilværelsen'. Og hertil bidrager ikke mindst de **algoritmer**, der inden for de senere år har vundet stor udbredelse.

Når de sociale medier trods deres mulighed for at gøre langt flere til engagerede samfundsborgere og dermed styrke demokratiet, tenderer mod at have den modsatte effekt, hængende sammen med de nævnte tre forhold. Først og fremmest sker udvekslingen af synspunkter på et tyndere og mere ensidigt grundlag end i de klassiske medier, både hvad angår information og holdninger. Udvekslingen, der finder sted i et højt tempo, foregår normalt uden dybere og kritisk refleksion og tjener ofte det formål at forstærke på forhånd indtagne standpunkter. Herudover indtager den politiske debat på sociale medier en helt underordnet plads i forhold til mængden af udvekslinger med et privat indhold.

I det næste afsnit belyses nærmere hvorfor meningsudvekslingen på de sociale medier – bl.a. på grund af algoritmerne – foregår så anderledes end tilfældet er på de klassiske medier, og hvorfor demokratiet herigennem risikerer at blive undergravet.

LÆSEFOKUS OG REPETITION – AFSNIT 19.2

1. Lav på baggrund af afsnittet (19.2) en figurforklaring til figur 4.9 (Medierevolutionen og nye vilkår for meningsdannelse). Du kan enten skrive din figurforklaring ned eller lave en screencast af den.
2. Hvordan har de ændringer i menings- og informationsudvekslingen, som du har forklaret med hjælp fra figuren påvirket vilkårene for den politiske debat/demokratiske samtale. Se evt. afsnittet om demokratibegreber.

19.3 Hvordan kommunikation og budskaber på nettet kan undergrave de demokratiske værdier

Et af de mest fremtrædende træk ved den debat der foregår mellem mere eller mindre anonyme deltagere på nettet, er at den sjældent fører til noget konstruktivt. Man er ikke tilbøjelig til at lytte til den andens argumenter, stræber ikke efter at nå frem til en fælles erkendelse eller et kompromis mht. standpunkter. Det er ellers den slags resultater der gerne skulle nås gennem den såkaldte 'demokratiske samtale'. En af forklaringerne er at udvekslingerne foregår uden fysisk kontakt, hvorved alt det usagte i form af ansigtsudtryk og kropssprog går tabt. Endvidere optræder parterne som regel mere eller mindre anonymt.

Hvordan det virker ind på kommunikationsprocessen er beskrevet i boksen nedenfor.

Selv om ikke al kommunikation på nettet foregår på den omtalte måde, peges der i boksen på en for demokratiet uheldig tendens der er indbygget i selve mediet, og som det derfor er vanskeligt at ændre på. Men problemet forstærkes af at en væsentlig del af den informationsformidling og udveksling af synspunkter der foregår på nettet, slet ikke finder sted mellem personer med afvigende holdninger. Og her støder vi igen ind i et træk ved internettets måde at fungere på der modarbejder de demokratiske værdier, især værdien af pluralisme (jf. figur 2.9).

DEN NEGATIVE SPIRAL VED KOMMUNIKATION PÅ NETTET

De nye samtaleformer, de sociale medier, blogsfæren og andre virtuelle platforme til meningsudveksling er anderledes end dem, vi har forfinet, så længe vi har været homo sapiens. [...] Samtalepartnere er ikke nødvendigvis til sinds at lade sløret falde for, hvem de i grunden er, så du ved ikke altid hvem du taler med, og om de rent faktisk mener det, de siger. Du kan ikke rigtig tjekke efter, for de kan have mange profiler, det er svært at vurdere, om de mener, hvad de siger, for du kan ikke se dem i øjnene for sammen at vurdere, hvad der er fællesviden, og du kan ikke aflæse gestik eller kropssprog, for i cyberspace er der ingen kroppe at aflæse. [...]

Hvis man er i tvivl om, hvorvidt man bliver hørt, hvad gør man så? Som i børnehaven: Man råber højere, siger måske ting, man ikke mener, bare for at få et svar. Når du så får svar, har du allerede sat tonen: Hvis du siger noget hårdt og uforsonligt, skal du nok regne med at få det samme igen, og det bliver svært at pædle tilbage til noget mere imødekommende, nu hvor det er nedfældet på skrift.

Når vi er fysisk til stede og udveksler meninger, så indgår vi konstant i samtalestimulus/respons spil. [...] Dette spil er svært at fastholde online. Kommentarsporet kører ofte netop af sporet, og det er svært at fokusere, forpligte og koordinere alle dem, der er virtuelt til stede – for de er der jo ikke reelt. Og hvis det lykkes, kan der meget vel være en trolld, hvis eneste formål er at afspore debatten.

Kilde: Vincent F. Hendricks: "Spræng boblen", (2016), s.85-86.

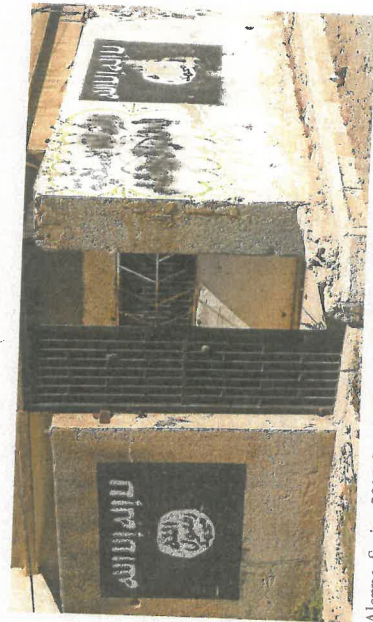
Det har vist sig at den polarisering af synspunkter om politiske emner man igennem de senere år har kunnet konstatere i mange demokratier (se kapitel 9), til dels kan forklares med kommunikationsformerne på nettet. De sociale medier har en interesse i at holde brugerne fanget på deres platform, og til det formål udvælges budskaber og information der er målrettet den enkelte. Hertil er algoritmerne et egnet redskab. Brug af algoritmer betyder at det sociale medie sættes i stand til at indsamle og systematisere viden om brugernes digitale adfærd og på den måde eksponere den enkelte for budskaber der ligger i forlængelse af vedkommendes interesser og behov. På den måde fastholdes brugeren på platformen, men risikerer også at blive fastholdt i bestemte politiske synspunkter – eller endda blive forstærket i dem.

Den stadig mere udbredte brug af de sociale medier fører således til at stadig flere lever i en slags boble-tilværelse på nettet hvad angår politiske spørgsmål. De bliver konstant bekræftet i de holdninger de har i forvejen og tvinges ikke til at forholde sig til holdninger og ikke mindst informationer der peger i andre retninger. Det gamle firebladssystem i Danmark havde en lignende effekt, men påvirkningen fandt sted under helt andre omstændigheder end i dag. Der var ikke på samme måde tale om en boble-tilværelse, budskaberne var færre og centralt redigerede, og udvælgelsen var i højere grad overladt til læseren. Sammenlignet med tidligere er vore dages aviser langt mere alsidige i deres politiske orientering, hvilket også gælder de elektroniske medier radio og TV.

Et indlysende resultat af den ensidige eksponering som brugerne er udsat for på nettet, er at tolerancen over for alternative synspunkter bliver mindre, samtidig med at skepsissen over for "forstyrrende" informationer bliver større. Disse konsekvenser forstærkes af at boble-tilværelsen medfører et stort set ukritisk forhold til de budskaber der modtages, hvorved der åbnes op for at løgne og konspirationsteorier relativt uhindret udbredes. Det har således vist sig at på et af de nyere sociale medier, Tik-Tok, der i 2021 overgik Google mht. antal søgninger, er der i 20 % af de viste videoer eksempler på fejlagtige påstande.

EKSTREMISTISKE GRUPPERS UDNYTTELSE AF INTERNETTET

Set fra de ekstremistiske organisationers synsvinkel giver internettet og de sociale medier mulighed for at nå et kæmpe stort publikum med propagandamateriale i form af for eksempel professionelt producerede videoer, interviews og billedmateriale. Det gør det også lettere at finde nye potentielle "rekrutter" ud fra profiler, interesser og kontakter og dermed at målrette henvendelser og propaganda til bestemte målgrupper. Derudover er det lettere at danne virtuelle fællesskaber for ligesindede og at koble folk, der ellers ikke ville have mødt hinanden, sammen på tværs af tid og rum. Organisationer som Islamisk Stat er kendt for meget professionel og stærkt manipulerende propaganda, der på linje med velproduceret reklamemateriale er direkte skræddersyet til bestemte målgrupper.

Aleppo, Syrien 2017: Logo skrevet på mur af ISIS krigere.

Kilde: stærkefællesskaber.dk, "Online-radikalisering", 2018.

Undersøgelser har endvidere vist at boble-tilværelsen fører til stadig større radikalisering af brugernes holdninger, hvorved de også bliver mere modtagelige for ekstremistiske grupper budskaber. Sådanne grupper, herunder terrorgrupper som Islamisk Stat og al Qaeda, har været dygtige til at udnytte de muligheder internettet har givet dem (se boks) og har derigennem ikke blot været i stand til rekruttere nye aktive medlemmer men generelt spredt et budskab om vold blandt både unge og ældre med en fjendtlig indstilling over for bestående samfundsforhold.

LÆSEFOKUS OG REPETITION – AFSNIT 19.3

1. Forklar hvordan "online-debattens negative spiral" kan ødelægge eller afspore den demokratiske samtale og generelt 'samtalens stimulus/respons spil' (tekstboks). Kom eventuelt med eksempler på dette.
2. Forklar hvordan sociale mediers økonomiske interesse i at fastholde brugeren på deres tjeneste kan resultere i en udfordring for demokratiet.

Opgaver til dette kapitel findes i iBogen demokratiikrise.systeme.dk i slutningen af kapitel 19.

20. Trusler mod nationalstaten = trusler mod demokratiet?

For at kunne fungere er en demokratisk stat afhængig af at der i dens befolkning eksisterer en rimelig høj grad af solidaritet borgerne imellem. Man kan her sammenligne med de forudsætninger der er nødvendige for at kunne skabe en velfærdsstat. Uden solidaritet mellem velfærdsstatens borgere kan man ikke forvente almen accept af omfordeling af indkomster via skatterne til fordel for dem der har brug for offentlig hjælp. Når det gælder demokratiet, er forudsætningen om solidaritet den samme men gælder blot i et endnu større omfang.

I et demokrati træffes der beslutninger om mange andre forhold end dem der direkte vedrører velfærdsstaten, f.eks. lovgivning vedrørende kriminalitet, uddannelse og udenrigspolitik. På alle sådanne områder består solidariteten i at borgerne ikke alene bifalder omfordeling af økonomiske midler, men også er parate til at acceptere fremme af formål eller valg af midler som de ikke selv er enige i. Med andre ord: de skal acceptere det **politiske fællesskab** de lever i, dvs. de institutioner der træffer beslutninger for hele samfundet – også selvom beslutningerne går imod ens egne holdninger.

Det er på den baggrund at nationalstaten har spillet så vigtig en rolle for demokratiets konsolidering og vækst op gennem dets historie. I modsætning til territorialstaten der er kendetegnet ved dets geografiske udstrækning, er nationalstaten yderligere kendetegnet ved at der inden for dens grænser lever mennesker med fælles sproglige og kulturelle træk: en nation. Det er dette fællesskab der er grundlaget for den solidaritet der har gjort opbygningen af en demokratisk samfundsform mulig. Og dermed en lovgivning hvor indbyggerne er parate til at indordne sig under flertalsbeslutninger.